

WAARNEMINGEN IN DE DJATIBOSSEN VAN TUBAN EN OMGEVING

door

SUPRAPTOMO

Vaak wordt er gesproken en geschreven over „Indonesië een gordel van smaragd”. Terecht het woord „smaragd”, want waar men zich ook bevindt, laag aan de zee of hoog in de bergen, overal ziet men de groene sawah, het wuiven van het groene loof van palmen en richt men zijn blik naar de bergen, dan zijn deze als het ware van de top tot aan de voet overdekt met een groene sluier van bossen.

Als men over groen spreekt, dan denkt men aan welvaart en vrede. Dus aan het land waar men van alles in overvloed heeft, waar mens en dier alles kunnen krijgen wat ze nodig hebben. Ze hoeven bij wijze van spreken de hand slechts uit te strekken en het voedsel buigt naar hen toe. Vredig zal het ook zijn, ja waarom ook niet, men hoeft geen oorlog te voeren, geen ruzie te maken, men heeft toch alles wat men nodig heeft.

Men kan de oorzaak van de weelderige vegetatie toeschrijven aan de gunstige geographische ligging en het klimaat. Temperatuur, vocht en licht en andere belangrijke factoren zijn optimaal, zodat de vegetatie niet alleen weelderig is, doch ook zeer gevarieerd. Duizenden plantensoorten komen in Indonesië voor. De verschillende vegetatie-typen bieden een zeer afwisselend menu voor de fauna en door het verschil in voeding, is het ook niet te verwonderen, dat het aantal diersoorten in Indonesië zeer groot is in vergelijking met de fauna in de naaldhoutbossen van de gematigde streken.

Flora en fauna vormen met de mens van oudsher een soort samenleving. Waar geen flora is, daar vindt men ook geen fauna en ook de mens kan daar nauwelijks leven. Men denke slechts aan de woestijnen.

Dat de mens niet buiten de flora kan, bewijzen de *primbons* van onze voorouders (*primbon* = kruidenboek). Een eigenaardige bijkomstigheid is, dat de daarin genoemde plantensoorten, die als medicijnen worden gebruikt, meestal andere namen hebben, dan die men dagelijks aan die planten geeft. De *pasilan* bijvoorbeeld, een halfparasiet (*kemadéan*), waarvan de bladeren geplukt worden voor het bereiden van „*djamu*”, krijgt de naam van „*dau BLEDEG*” (blad van de donderbliksem). Men is ervan overtuigd, dat door deze naam de medische kracht vergroot wordt.

Ook de fauna heeft het leven van de Indonesiërs in vroeger jaren sterk beïnvloed. Men raadpleegde hiervoor bijv. de *Wajang Poerwo* geschiedenis, die onze voorouders overgenomen en nog

bloemrijker gemaakt hebben. Zij hebben de daarin vermelde dieren, een menselijke spraak toegekend, ja zelfs staat er vermeld, dat bepaalde dieren mensen tot echtgenoot hebben en kinderen baren. *Nagagini*, een vrouwelijke reuzen-slang, de echtgenoot van *Werkudoro*, — een van de vijf gebroeders van de *Pendawa* — kreeg een zoon: *Antaredjo*.

Verhalen van jongere datum bevestigen, dat de mens steeds de fauna in zijn samenleving heeft betrokken. Ik verwijs hier naar de verhalen van de *kantjil*, de Indonesische versie van Reintje de Vos.

Dezelfde invloed merkt men op aan dierenfiguren en motieven bij de beeldhouwkunst, de Solose en Djokjase batikunst.

Doch, jammer genoeg, ziet men, dat de belangstelling van de Indonesiers in flora en fauna verflauwt, vooral bij de stadsmensen. Bij hen komt sporadisch de invloed van de fauna nog voor. Soms gelooft men, dat het zien van een *gagak* (kraai) en de aanwezigheid van deze vogel op het erf, een teken van onheil is. Ook een zingende *pritagantil* (Piet van Vliet) in de omgeving van het huis, wordt beschouwd als een ongeluksteken.

De meeste Indonesische taxichauffeurs stoppen, als er een kat de weg oversteekt. Voor geen geld zouden ze dat dier opzettelijk willen overrijden, want ze zijn er van overtuigd, dat er dan veel *susah* zal komen.

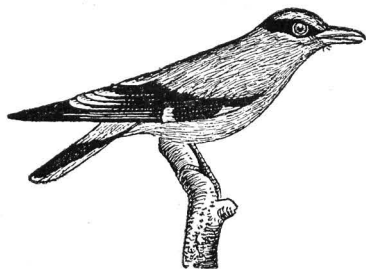

Fig. 1 Wielawaal, Kepodang, oriole (*Oriolus chinensis*) (ex coll. Hoogerwerf)

Volgens oude *dukunbaji* (men kan dit vertalen als: *desa vroedvrouw*), heeft het eten van het vlees van een *kepodang* (wielewaal) door een zwangere vrouw een schoon kroost tot gevolg.

Omgekeerd heeft de mens natuurlijk ook zijn invloed laten gelden op de fauna. Goede invloeden zijn bijv. het resultaat van het fokken van rassen van paarden, koeien, honden en ander vee. Zelfs wilde dieren werden door de mens ge-

temd. Echter oefent de mens ook schadelijke invloed op de dierenwereld uit, waardoor dieren worden verdreven, ja soms zelfs uitgeroeid. Door toedoen van de mens, door de jacht o.m. is de stand van *banteng* en *badak* op Java zeer achteruit gegaan. Gelukkig heeft men deze dieren nog tijdig beschermd.

Voor de Japanse inval was het zeer moeilijk om een varken of *kidang* te vangen. Deze dieren waren schuw geworden en trokken zich terug in de ontoegankelijke *grumbuls*.

Maar na de Japanse bezetting werd het anders. Het schijnt dat de dieren in het bos tijdens de bezetting een „bloeitijd” gekend heb-

ben, doordat de Japanse overheid alle geweren in beslag genomen heeft. In die drie jaren is het wild in de bossen zeer toegenomen. Alleen op de b a n t e n g is, volgens de bosbeheerder van Djember, door de Japanners veel gejaagd.

Zo was het ook met het wild in de omstreken van Tuban. Toen ik in begin 1943 te Djatirogo geplaatst werd, was het me opgevallen, dat er tijdens mijn tournées in de djatibossen, niet zo veel wild te zien was. In 1945 echter, heb ik opgemerkt, dat het aantal dieren was toegenomen. De dessahoofden klaagden over een t j e l e n g plaag en ook de k i d a n g had zich aanmerkelijk uitgebreid.

Het aantal soorten grote dieren dat in de djatibossen in Djatirogo voorkomt is niet groot. Men vindt er slechts varkens, k i d a n g s, panters en en apen. Van de vogels leven er pauwen, boskippen, r a n g k o k s (neushoornvogels) en enkele kleine vogelsoorten.

Panters, heb ik in het bos nog nooit ontmoet, alleen het gebrul heb ik bij zonsondergang vaak gehoord. Apen zijn talrijk in de bosranden in de buurt van de tegalans evenals de varkens. De laatsten komen voor in de hele streek vanaf de kust tot in de djatibossen op het kalkgeberte. Opmerkelijk is dat het varken van het strand anders is dan dat van de bossen. Het eerste ziet er zwarter en kleiner uit. Ik heb echter nog geen strandvarken kunnen bemachtigen, zodat ik de verschillen alleen van verre heb waargenomen. Ook onder de

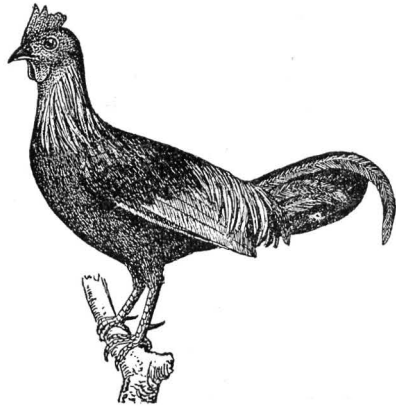

Fig. 2 *Bakiko*, red jungle-fowl, Boshaan (*Gallus gallus bankiva* Temm.)
(ex coll. Hoogerwerf)

bosvarkens zijn er kleine verschillen. Eens heb ik een varken gehad, dat wratten had aan beide wangen. Volgens de dessa mensen wordt zo'n varken t j e l e n g t j a p l a k genoemd.

Bij mijn kruistochten door het bos is het mij verder opgevallen, dat het varken in de droge tijd geen ondoordringbare plaatsen tot slaapplek kiest. Ik heb " t u d u n g s " (varkensnesten) zo maar in de alang-alang of onder de overgebleven struiken (de djatibossen werden meestal door de bevolking in brand gestoken) kunnen aantreffen. De varkens die er sliepen, schrokken bij mijn nadering en vluchtten weg. Opmerkelijk was het, dat ze een eindje verder even stopten, en omkeken, om daarna weer verder te vluchten. Hierdoor heb ik menig varken onder schot kunnen krijgen. Schrokken ze echter door het gewerschot, dan renden ze zonder te stoppen weg.

In de kale djatibossen, waar geen ondergroei is, heb ik varkens zien slapen in kleine hopen in de oevers van droge riviertjes. Deze ondiepe hopen worden in de regentijd door het water gevormd.

Deze manier van slapen van de varkens heeft mijn belangstelling getrokken doordat bijna alle varkens, die ik slapende vond, dit op dezelfde wijze deden. Katten en honden slapen gewoonlijk op de zijde en rollen zich op. Varkens echter, slapen op de buik met de voorpoten een beetje naar voren gestrekt en de achterpoten onder de buik ingetrokken. De snuit is altijd gericht naar de opening van het hol of van het nest. Of dit toeval is, is mij nog niet duidelijk. Waarschijnlijk houdt deze houding verband met het vluchten bij onraad.

In de Oost-moesson heb ik in de poelen van bijna uitgedroogde beekjes verse sporen en afdrucken van varkenslichamen gezien. Blijkbaar hadden deze dieren last van de warmte en gingen ze in de modder liggen, zoals karbouwen dat ook doen. Dessa mensen geloven, dat slapende varkens onkwetsbaar zijn, omdat ze beschermd worden door „D a d u n g A w u k” (één van de goden van het varken). Ik heb het dier toen een kogel tussen de ribben gejaagd. Het spartelde even en bleef toen stil. Nog geloofde de waker niet dat het beest dood was. Toen het dier toch werkelijk niet en nooit meer kon opstaan, mompelde hij dat ik vergunning had gevraagd aan D a d u n g A w u k, voordat ik het beest schoot. Hoe ik ook redeneerde toch kon ik de oude waker niet van zijn overtuiging afbrengen. De dessa mensen geloven, dat door een offer aan D. Awuk te brengen, in de vorm van k e t u p a t — rijst in klapperbladeren gekookt — een jager gemakkelijk aan wilde varkens kan komen.

Op grond van mijn waarnemingen veronderstel ik, dat varkens op zijn vroegst ± 4-5 uur n.m. wakker worden en op zoek gaan naar voedsel. Ongeveer tegen die tijd heb ik vaak groepen in het bos gezien, die in de richting trokken van de dessa. In de t e g a l a n s zelf heb ik nog nooit een varken vroeger dan om 6 uur zien komen; meestal zelfs kwamen ze pas om 8-9 uur het veld op.

De k i d a n g heb ik niet veel kunnen waarnemen, daar dit dier niet zo talrijk was als de varkens. In tegenstelling met het varken, heb ik de k i d a n g nog nooit op het strand, aan de kust gezien. Gewoonlijk trof ik ze aan in het bos, echter niet in dicht bos. Vooral waar er veel k e m l o k o — struiken zijn, heb ik ze meermalen grazende gezien. Soms ook in de t e g a l a n s buiten het bos, waarop lomboks geplant zijn. Aan de uitwerpsels en aan het schrille geschreeuw kan men hun aanwezigheid vaststellen zonder hen te zien. Deze dieren zijn veel er veel schuwer dan het varken en bijna nooit te naderen. Slapende dieren heb ik daardoor nog nimmer ontmoet. Een rustende echter wel, doch zo zag ik hem of daar ging het er van door.

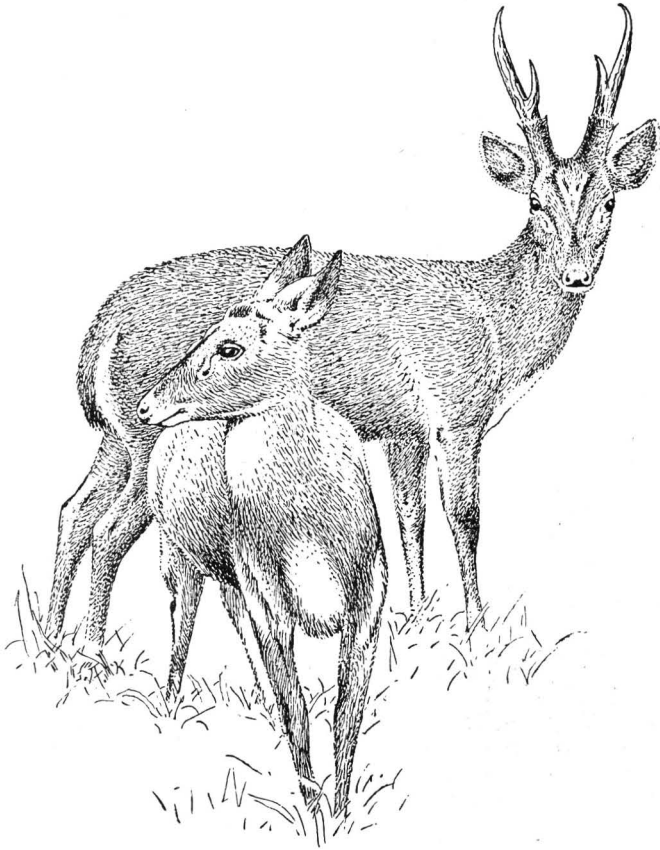

Fig. 3 Kidang, *Muntiacus muntjac* (Zimm.)
(Tekening Museum Zoologicum Bogoriense).

Meestal rusten kidangs onder overhangende struiken of takken. Hoe schuw ze ook zijn, toch heb ik er eens een kunnen verschalken door hun schreeuw na te bootsen. Dat leerde ik van het dessa hoofd.

Om een kidang te roepen maakt men gebruik van een bambu fluit waarop met tussenpozen van ongeveer een halve minuut geblazen wordt. Indien er een andere in de buurt is, zal deze antwoorden en op het fluiten afkomen.

De tani gelooft, dat het zaad van lombok mooie planten en vruchten zal voortbrengen, wanneer de plantgaten gemaakt worden met behulp van de hoeven van een kidang. Vrouwen zouden geen vlees van een vrouwelijke kidang mogen eten, want ze menstrueert als een mens. Een Chinees in Tuban zei mij eens, dat het

embryo geneeskracht bezit. Het embryo wordt daartoe rauw in alcohol (arak, genever, brandewijn) gebracht, waaraan nog enige Chinese specerijen worden toegevoegd. Het extract is dan goed tegen verkoudheid, buikpijn, koude voeten (?) en wordt ook gebruikt bij het masseren. Eens heb ik zo een arak gebruikt, die inderdaad tegen verkoudheid bleek te helpen. Het is echter niet zeker of de uitwerking aan de geneeskracht van het embryo moet worden toegeschreven, dan wel aan de verwarmende werking van de alcohol.

BOEKBESPREKING

„THE SNAKES OF MALAYA” (1953) is de titel van een boek van de hand van M. W. F. T w e e d i e , de bekende zoöloog en Directeur van het Raffles Museum te Singapore. Het werk, dat 139 pagina's, 12 platen en 27 afbeeldingen bevat, is verkrijgbaar bij het Government Publications Bureau, The General Post Office, Fullerton Building, Singapore, tegen de prijs van S \$ 5,00 (geb.).

Zoals de titel aangeeft, worden hier de slangen van Malaya behandeld. „Malaya” is dat gedeelte van het Maleise schiereiland, dat het gebied van de Maleise Statenbond en het eiland Singapore omvat, exclusief het tot Siam behorende smalle gedeelte ten Zuiden van de landengte van Kra. Van genoemd gebied zijn 127 slangensoorten bekend, waarvan er 17 tot de zeeslangen behoren. Op ook voor de leek duidelijke wijze wordt de lezer bekend gemaakt met de slangen van Malaya, haar voorkomen en verspreiding, classificatie en nomenclatuur, zintuigen, voortbeweging, voedsel, de voortplanting, groei, beschermende kleur en gedrag, de gifslangen en haar gif, het verzamelen en conserveren van slangen alsmede het houden van slangen in gevangenschap.

Het tweede hoofdstuk geeft hulp bij de determinatie. Er wordt een overzicht gegeven van de bij de beschrijving algemeen in gebruik zijnde technische termen, op aanschouwelijke wijze verduidelijkt door diagrammen. Hierop volgt een voortreffelijke determinatietabel en aansluitend daaraan komt de hoofdschotel: de beschrijving van alle tot nu toe van genoemd gebied bekende slangen, inclusief zeeslangen.

Een systematische lijst van de Maleise slangen met vermelding van de op elke soort betrekking hebbende literatuur vindt men op pp. 120-128. Ten slotte volgt een tabel van de slangensoorten (met uitzondering van de zeeslangen) met vermelding van het al of niet voorkomen van elke Maleise soort op het Asiatische continent in het Noorden en op de drie grote Sunda-eilanden, Borneo, Sumatra en Java. Een nauwkeurige index vergemakkelijkt het opzoeken van de in het boek beschreven en de in de systematische lijst opgenomen soorten.

De voorgangers van T w e e d i e 's boek zijn de beschrijvingen van de specialisten G. A. B o u l e n g e r (1912) en M. A. S m i t h (1930). Aangezien echter na 1930 door nieuwe ontdekkingen een aantal slangensoorten aan de Maleise fauna kon worden toegevoegd, terwijl enkele soorten van de lijst werden geschrapt en er zich ook sedert die tijd enkele wijzigingen in de bestaande nomenclatuur voordeden, zijn genoemde twee uitgaven niet meer up to date.

Met zijn voortreffelijke text, zijn uitstekende afbeeldingen en prima platen is dit boek onmisbaar voor degene, die een meer dan oppervlakkige belangstelling voor de Maleise slang fauna heeft, maar ook de herpetoloog zal veel wetenswaardigs kunnen vinden. Waar velen van de maleise slangen ook in Indonesië voorkomen, kan het boek, zij het dan in beperkte mate, eveneens voor de Indonesische fauna gebruikt worden.

A. M. R. Wegner.